

HOOFSTUK 3

DIE WESENLIKE VAN DIE EKSEMPLARIESE

Soos aangedui in hoofstuk 1 het die voortdurende oneindige en massale toename aan kennis, wetenswaardighede en leerstof die vormingswese in 'n moeilike en byna uitweglose situasie laat beland.

Sedert die vroegste tye was skole, die opleiding van onderwysers en spesiale kursusse die tradisionele instellings of weë vir die oordra van die kennis. Maar ook die lewe daar buite om, naamlik die openbare en private lewe, die kunste, die literatuur en allerlei moderne publikasie-middele neem permanent deel aan die verdere ontwikkeling van die intellektuele wêreld. 165

Dit is algemene kennis dat geen beplande leergang meer die geheel van leerstof kan omvat nie. 'n Keuse daaruit moet gevolglik gemaak word. Maar desnieteenstaande stuur die leerstofvolheid op 'n openbare noodtoestand af en 'n ernstige besinning op nuwe moontlikhede tot beperking het 'n dringende noodsaaklikheid geword. Met die slagspreuk "eksemplyaries leer" het in die jongste tyd 'n steeds toenemende kring van pedagoë van die probleem bewus geword. 166 Te Tübingen is die "eksemplyariese" dan ook formeel as 'n oplossing vir die leerstof-oorbelaantheid wat as verstikkend vir ware vorming gesien is, aangebied.

Vanweë die veelheid aan leerstof kan nie deurgedring word tot die wesenlike van 'n onderrigsonderwerp en gevolglik ook nie tot die wesenlike van 'n onderrigsvak en selfs die vormingswese nie. Vanweë die baie leerstof kan die onderrig nie anders as oppervlakkig en karig wees nie. Daar kan geen werklike verdieping met blywende effek wees nie. Die massa leerstof wat in 'n beperkte tyd onderrig, verwerwe en vir eksamendoeleindes aangebied moet word, word net so gou weer vergeet want selfs die menslike verstand het nie onbeperkte bevattings- en retensievermoë nie. Leerstof word op 'n oppervlakkige en uiterlike wyse eie gemaak en het geen permanente vormende waarde nie. Met reg kan beweer word dat dit 'n enge vorming ten gevolge het.

---

165. Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 80.

166. *Ibid.*, p. 81.

Met die Tübingenbesluit wou die didaktici en pedagoë hierdie toestand in die vormingswese oorkom en wou hulle weer deurdring tot die wesenlike daarvan. Daarom lui die reeds voorheen aangehaalde besluit dan ook:

“Die Durchdringung des Wesentlichen der Unterrichtsgegenstände hat den unbedingten Vorrang vor jeder Ausweitung des stofflichen Bereichs. Ursprüngliche Phänomene der geistige Welt können am Beispiel eines einzelnen, vom Schüler wirklich erfassten Gegenstandes sichtbar werden”.

Daar word 'n “freiere Gestaltung des Lehrplans zum Zweck der Vertiefung in das Wesentliche” ge-eis.

Die eksemplariëse moet egter nie nou gesien word as 'n ontvlugting uit 'n chaos nie. Dit * is geen gelate-aanvaarde nooduitgang nie, maar 'n herbesinning op dit wat leer werklik kan wees. 167

Dit word deur verskeie outeure beklemtoon, onder andere deur Josef Derbolav, wat sê dat om eksemplariëse te leer, is om in die kring van eeu-oue pedagogiese grondervaring te beweeg. 168

Volgens Scheuerl¹⁶⁹ is die eksemplariëse aanpak van *verteenwoordiging van groot gehele in gedronge paradigmas* nie iets nuuts nie, maar is reeds lank 'n erkende werkwys. Dit behoort reeds jare her tot die vanselfsprekende belangrike voorwaardes van leer en onderrig. Dit is 'n struktuur- en wesensmoment van alle leer. Andersyds het dit egter eers onlangs – met die verlies van sy vanselfsprekendheid – tot 'n

---

167. Wagenschein, Martin, *Ursprüngliches Verstehen und exaktes Denken*, p. 324:

* “Es ist kein Notausgang ..... Sondern es ist eine Rück-Besinnung auf das, was Lehren, Unterrichten immer nur hat sein können, wenn es die höchsten Ansprüche stellte”.

168. Derbolav, Josef, *op. cit.*, p. 12: (“dass das exemplarische Lernen sich, im Umkreis uralter pädagogischer Grunderfahrung bewegt”).

169. Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 81.

dringende didaktiese probleem geword. Hy wys onder andere daarop dat aangesien dit 'n struktuurmoment van alle leer is, dit nie net in heterogene saakgebiede en vorme optree nie, maar ook onder voorwaardes wat sterk van mekaar verskil.

'n Nadere presisering van nie net die begrip nie, maar ook van die idee en omvang van die eksemplariëse is ter wille van verdere betoog daarom uiters noodsaaklik. Dit is egter 'n gewigtige taak wat nie sonder meer deur 'n penneveeg afgemaak kan word nie. Vele uitsprake is daarvoor gegee en vele artikels en boeke is daaraan gewy. Uitsprake daarvoor, soos die invloed daarvan, is groot in omvang. Daarom is enige omskrywing van die eksemplariëse slegs 'n floue poging – veel sal ongesê bly. Alles beklemtoon net die omvang, volheid en veelvoud van die eksemplariëse begrip.

Newe 170 praat dan ook van 'n saaklike funksie van die eksemplariëse wat alles oopsluit wat eng, star of dogmaties skyn te wees.

Geen uitspraak oor die eksemplariëse kan egter volledig wees sonder om te verwys na die besondere bydrae van die groot maestro, sover dit die eksemplariëse aangaan, naamlik Martin Wagenschein nie. Sy uitsprake het gemeengoed en klassiek geword.

Hy laat hom in die eerste plek uit oor die eksemplariëse in die vak: fisika, maar beklemtoon dat die opvoeder sy vak se grense moet oorskry anders verloor hy sy vormingsopdrag. Daarom is daar uit sy pen ook uitsprake ten opsigte van die eksemplariëse arbeid in die wiskunde, die sterrekunde, die biologie en die geskiedenis. Dit wys dan ook volgens Gerner 171 op die wydte van sy blik, maar ook op die wydte van die probleem van die eksemplariëse, want laasgenoemde is nie net 'n vakprobleem nie, maar 'n algemeen-didaktiese. Dit blyk ook uit die arbeid van ander ondersoekers. Die vraag na die eksemplariëse word dikwels ten opsigte van 'n bepaalde vak gestel en beantwoord, maar tegelykertyd word daarby die vraag na die *wese van die eksemplariëse in die algemeen gestel*, sodat eksemplariëse arbeid in 'n bepaalde vak as aanwysing of modifikasie van 'n algemene eksemplariëse beginsel verskyn. 172

-
170.   Newe, Heinrich, *op. cit.*, p. 8.
171.   Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. XIII.
172.   *Ibid.*, p. XIV.

Gevolgtik dan eerstens: Wat is die *wesentlike van die eksemplariese?*

3.1 DIE EKSEMPLARIESE FENOMENOLOGIES GESIEN

Büthe 173 benader die probleem fenomenologies. Hy dui aan dat die begrip “eksemplaries” afgelei is van die Latynse “eximere” wat as grondbetekenis “uitneem” (“herausnehmen”) het. Die onsydige vorm van die woord, naamlik “exemplum” (in plaas van ex-em-lum) beteken net so die “uitgenemene” (“Herausgenommene”).

Grammatikaal is “exemplum” of “Herausgenommene” ’n selfstandige passiewe naamwoordvorm. Die passiewe of lydende vorm dui aan dat die “Exemplum” nie uit homself uit, eo ipso, tot verskyning of betrekking kan tree nie. Dit moet deur ’n “iemand” daargestel word.

Wanneer die passiewe karakter van die woord misgekyk word, voer dit daartoe dat outeure mekaar oortroef met die waarde wat hulle aan die eksemplariese heg en gee hulle die term “exemplum” meer inhoud as wat dit werklik het, naamlik selfs ’n aktiewe werking. 174

Die “exemplum” is egter meer as ’n daarwees (“An-sich-Sein”). Dit neem hom nie uit homself nie. Die uitneming (“Herausnehmens”) waarby iets tot “exemplum” word, is net moontlik wanneer iets voorhande is waaruit iets geneem kan word. Voor en na die onttrekking moet meer oorwees as wat uitgeneem is, want ’n voorwerp kan nie bloot uit homself geneem word nie. Dit beteken dat die eenmalige, enkelvoudige en individuele (“Nur-Einmalige, Nur-Singulare, Nur-Individuelle”) nie “exemplum” kan wees en word nie.

Dit wat uitgeneem is (uitgenemene) of “exemplum” het nie die karakter van toevallige en willekeurige nie. Dit mag wees ’n kopie, afskrif, monster, model, voorbeeld, ens., maar almal het iets gemeenskapliks, naamlik dat hulle aanspraak maak op gelykheid.

Die “exemplum” druk iets algemeens uit. 175

-
173. Büthe, Wilhelm, *Das exemplarische Verfahren*, in Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. 76, e.v.
174. *Ibid.*, p. 77.
175. *Ibid.*, p. 79.

Dit het as doel om te verbeeld, te verduidelik en te konkretiseer. Daardeer word toegang tot die abstrak-algemene verkry. Dit is 'n werktuig, 'n middel. 176

'n Eksemplariese handelswyse (metode – “Verfahren”) is vir Bütthe 177 die benutting of hantering van 'n “exemplum” in ooreenstemming met sy synstruktuur (“Seinstruktur”) as werktuig (“Zeug”).

Formules, begrippe, ens., word deur die “exempla” onmiskenbaar as beeld (“bildhaft”), voorstelbaar, bepalend en konkreet in bewussyn gebring. 178

Bütthe, wys verder daarop dat die werkwoord “eximere” wat van die vorm “exemplum” afgelei is, as bybetekenis “opsy sit”, “wegneem” (“beseitigen”), “verwyder” (“entfernen”) “losmaak” en “bevry” het. 179

Die pedagogiese betekenis van die eksemplariese berus vir hom daarin dat die “exemplum” 'n werktuig op geestelike gebied is. Die “exemplum” dien daartoe om abstrakta (begrippe, formules, reëls, ens.) te veraanskoulik, te verbeeld, te verduidelik en te konkretiseer – 'n prestasie wat van besondere betekenis vir die skool en onderrig is. *Dit dien verder daartoe om algemene, abstrakte waarhede te herken en met dié hulp nuwe, onbekende, maar soortgelyke gevalle te ontsluit en te kies.* 180 Dersens dien dit daartoe om spesifieke geestelike arbeidsvorme aan te wys, aan te leer en tot voleinding te bring. 181

3.2 DIE EKSEMPLARIESE IS 'N VERHOUDINGSBEGRIP

Die eksemplariese het sy plek in die didaktiese-pedagogiek waar dit gaan om die vorming of selfvorming van persone, om verstaan en leer, insien en waardes eie-maak. 182 Die belewinge of waarneminge wat die persoon deur die eksemplariese toespreek, is treë of spronge op die weg

-
176. *Ibid.*, p. 82.
177. *Ibid.*, p. 83.
178. *Ibid.*, p. 89.
179. *Ibid.*, p. 92.
180. *Ibid.*, p. 94.
181. *Ibid.*, p. 95.
182. Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 27.

van verruiming van sy geestelike wêreld. Deur die eksemplariese word vir die persoon iets, tot hiertoe onbekend, ontsluit.

Die eksemplariese is dus wesenlik 'n verhoudingsbegrip. 183* Volgens Scheuerl, druk dit 'n betrekking of samehang uit. Dit kenmerk geen substansie en geen met substansiële vir ewig verbonde kwaliteit nie, maar staan tussen 'n iets wat dit verteenwoordig en iemand vir wie dit gedoen word. Dit vorm 'n brug. Maar wanneer van brugvorming sprake is, moet dit van twee kante of pole af betrag word, naamlik van die kant van die individuele vormingsverloop van die betrokke persoon en van die kant van die objektiewe saakinhoud wat geleer moet word. Elkeen van hierdie twee pole staan relatief selfstandig en hoewel die een wesenlik in die vorminggebeure met die ander verbind, kan dit nie daarin oplos nie.

Eksemplaries is in die vormingsverloop gebeurtenisse wat 'n persoon se geestelike wêreld plotseling verwyd: 'n lig gaan op, 'n venster word oopgestoot. Scheler 184 noem dit "ideieren".* Dit is, ongeag die

---

183. *Ibid.*, p. 27 en 81, e.v.;

* Gerner, Berthold: *Das exemplarische Prinzip*, p. 59.

"Relationsbegriff ... als Ausdruck für die Beziehung zwischen einem Beispiel und dem, wofür es Beispiel sein soll".

184. Scheler, Max, aangehaal deur Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 32.

* "Ideieren heisst also, unabhängig von der Grösse und Zahl der Beobachtungen, die wir machen, ... die essentiellen Beschaffenheiten und Aufbauformen der Welt an je einem Beispiel der betreffende Wesensregion mit erfassen. Das Wissen aber, das wir so gewinnen, gilt obschon an einem Beispiel gewonnen in unendlicher Allgemeinheit von allen möglichen Dingen, die dieses Wesens sind ....."

Hy lei dit woord "Ideieren" heelwaarskynlik af van die Griekse woord "eidos" (beeld).

Elseviere Filosofiese en Psigologiese Encyclopedie, p. 68, beskryf "Eidetiek" as "de studie van het door Urbantschitsch in 1907 ontdekte, door E.R. Jaensch en zijn leerlingen uitvoerig onderzocht vermogen om voorwerpen en afbeeldingen die men vroeger heeft waargenomen, in letterlijke zin vorm- en kleurgetrouw weer te zien, doordat men de voorstellingen ervan projecteert op een scherm of een ander grijs of zwak gekleurd effen vlak of althans: ze als in de ruimte geplaatst "ziet", alsof se weer in levenden lijve aanschouwd werden."

grootte en aantal waarneminge wat die mens maak, die essensiële gesteldhede en samestellende dele van die wêreld waarby 'n voorbeeld van die betrokke wesensgebied aanknoop. Die kennis egter so opgedoen, geld, alhoewel bekom deur 'n enkele voorbeeld, in oneindige algemeenheid.

Elke onderwerp of gebeurtenis sal nie dieselfde paradigmatiese krag besit nie.

Dit is ook nie los te maak van “vrugbare momente” nie.

Ook sal die paradigmatiese krag en invloed afhang van die rol wat die tussenganger (“Vermittler”) tussen die betrokke persoon en die te ontsluitende wetensterrein (“Wesensbereich”) speel.

Die intree of uitbly van vrugbare momente is inderdaad afhanklik daarvan of 'n onderwerp vir die betrokke persoon 'n eksemplariese ervaring bewerkstellig. Maar watter onderwerpe eintlik paradigmas kan wees en wat dit ontsluit, kan alleen deur struktuuranalitiese ondersoek vasgestel word.¹⁸⁵ Gerner 186 praat van 'n verhouding tot die “Kanon”;

Of die “kanon”, bv. die eenvoudigste natuurkundige verskynsels in samehang of die geskiedenisfries, moet in alle eenvoud tevore daar wees voor die eksemplariese kan funksioneer, òf die moeiliker en kunsvoller, soos by die bou van 'n brug: eers die eksemplariese pilare en daartussen die verbindende boë. Eers dan skep die “exemple” om hom die kontinuum van die kanon.

3.3 DIE EKSEMPLARIESE LIG UIT EN HOU VOOR

Seker die méés wesenlike van die eksemplariese kom tot spreke uit die woord “eksemplaar” self. Letterlik beteken “eksemplaar” uit 'n veelvoudige (meervoudige) geheel *uitgelig* of *uitgesonder*.¹⁸⁷ Wat die doel of nut van die uitsondering is, is nie onmiddellik ter sake nie. Die klem val in die eerste plek op die uitligging, die ontrukking.

In samehang met die woord “eksemplaar” kry 'n mens egter die woord “exempel” wat in sy oorspronklike, oer- of eerste beeld van 'n saak

---

185. Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 34.

186. Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. 6, e.v.

187. Van der Stoep, F., *Didaktiese grondvorme*, p. 125.

of objek beteken. Van der Stoep wys daarop dat 'n mens, die ontwikkeling van die spraakgebruik in ag geneem, kan aflei dat die eksemplaar of voorbeeld dit as 'n vereiste stel dat die mens hom moet toespits op 'n bepaalde waardeevrye, bepaalbare soort kenmerk. "*Eksemplaar*" is 'n voorbeeld van 'n soort ding, 'n spesie. By "*exempel*" het 'n mens egter te doen met norm: die "*exempel*" moet as voorbeeld geld van wat behoort te wees, of hoe 'n saak daaruit behoort te sien om as voorbeeld te kan dien.

3.4 DIE EKSEMPLARIESE REDUSEER, VERLIG EN VERRYK

Tegelykertyd gaan dit by die eksemplariese om 'n objektiewe verhouding van plaasvervanging: 'n omvangryke iets word deur 'n uitgeligte voorbeeld verteenwoordig. ¹⁸⁸ Hierdie eksemplariese verteenwoordiging laat aktueel-afwesige stof potensieel aanwesig wees. Dit verlig (maak ligter) sodoende die leergang omdat dit die stofveelheid begrens, maar verryk dit tegelykertyd deur 'n potensieële samehangstruktuur van voortsetbare lyne, parallelle en analoë. Enersyds wys dit op die wesenlike en lê daardeur die fondament vir verdere leerstappe. Tegelyk verlig dit die leergang kwantitatief van alle sywaarts-strekkende materiaal wat op dieselfde of op 'n analoë wesenlike berus. Verwante leerstof word slegs "aange-straal".

Dat die eksemplariese die leergang verlig, beteken voor alles egter nie dat dit ook die vormingsgebeure verlig nie. Intendeel. Die eksemplariese gedagte verander niks aan die feit dat rykdom en oorvloed met betrekking tot die geesteslewe kwaliteitsmaatstawwe is en bly nie.

Die verliggende begrensing kan hom op tweeërlei konsentreer: Op fundamentele saakstrukture wat op verskeie stofgebiede te vinde is én op grondliggende opvattinge en metodes van geestelike verhoudings ("geistigen Verhaltens"). Werklike eksemplariese onderwerpe ontvou hulle voorbeeldgewende krag in beide rigtings: dit maak kategoriale- sowel as metodevorming moontlik. ¹⁸⁹ Van Dyk ¹⁹⁰ meld dat die eksemplariese

---

188. Scheuerl, Hans, *op. cit.*, p. 82.

189. *Ibid.*, p. 82.

190. Van Dyk, C.J., *Vanaf vorming (Bildung) tot eksemplariese onder- rig en leer*, p. 186, e.v.

opnuut in die onderwysteorie en praktyk opgeneem is omdat dit moontlikhede vertoon wat as teenpool kan dien vir: enersyds enige verdere neiging tot pedosentriese onderwys, en andersyds die gevaar van die oormatige objektivistiese tendense van die verwetenskapliking van die onderwyservaring. Hy sê dan dat in dié lig gesien, eksemplariese onderwys 'n reduksie tot die eenvoudige en oorspronklike beteken waardeur tegelyk potensiele toegange tot die komplekse ontdek kan word.

3.5 EKSEMPLARIES LEER IS OM INDRINGEND NA TE VORS

Vir Knübel 191 is die eksemplariese nie nuut nie. Dit word tans net skerper omlin en fyner uitgewerk. Die wesenlike daarvan is dat uit 'n breë stofgebied 'n kerngebied uitgekies en in die middelpunt van die onderwys gestel word. 192 Dit help die leerlinge om die stof te begryp. *Navorsing* en nie memorisering sal weer op die voorgrond wees. *Die onderwyser sal in die diepte gaan om die fundamentele uit te lig.* Die leerlinge sal leer om soortgelyke dinge volgens die voorbeeld te behandel. Eksemplaries leer is sodoende die teenoorgestelde van sistematies leer. Die sistematiese behandel onderdeel na onderdeel. Die eksemplariese belig vanuit die deel die geheel. Die onderwyser kan hom met kernstof behelp en tog die wese van sy vak na vore bring en sodoende die stofvolheid oorwin.

Daar moet dus gewys word op die *indringendheid* en *deurdringendheid* van eksemplariese onderwys. Welgekose onderwerpe (eksemplare) word uitgelig en indringend, intensief en grondig bestudeer, sodat die wesenlike van die onderwerp duidelik sigbaar en begrypbaar word. Volgens die Tübingen-besluit het die *deurdringing* van die wesenlike van 'n onderrigonderwerp dan ook die besliste voorrang bo enige uitbreiding op stoflike gebied. Daar word geglo dat oorspronklike fenomene van die geesteswêreld vir die leerling sigbaar kan word deur 'n enkele voorbeeld wat hy werklik begryp.

-
191. Knübel, Hans, *Exemplarisches Arbeiten im Erdkundeunterricht*, in Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. 297.
192. *Ibid.*, p. 297;
Bekelman, Hans, "Der pädagogische Consensus", *Zeitschrift für Pädagogik* 5, 1959.

Wagenschein 193 beklemtoon dat deeglikheid en grondigheid 'n noodsaaklike element is. In die loop van die leergebeure word *op 'n sekere punt vertoef, verwyl, verdiep, ingegrawe*. Vir hom is dit eie aan die kind om verlore te raak in 'n onderwerp waarin hy geïnteresseer is. Dit is die teenoorgestelde van voortsnel van onderwerp na onderwerp om sodoende in beperkte tyd 'n *massa stof te bekom*, maar wat in 'n korte tyd weer vergeet word.

Hy stel dit dat hoe indringender en nadrukliker in die oplossing van 'n enkele probleem van 'n vak verdiep word, des te meer word gewen aan die hele vak.* 'n Indringende studie van 'n vak los weer die wande van die vak op wat lei tot 'n steeds groter verdieping.

Klafki 194 wys op sy beurt daarop dat die poging tot verwetenskapliking van die skool soos dit aangetref word by vele moderne didaktici, met reg die geroep na drastiese stofbeperking en dus van ware verdieping is soos die program van eksemplariëse onderrig en leer vereis. Andersyds is daarin die kring van moderne didaktici juis diegene wat die eksemplariëse aanbeveel omdat dit die moontlikheid bied om aan die hand van voorbeelde en in beperkte maat ("an Beispielen und in begrenztem Rahmen") die gees van wetenskaplikheid te ontvou – om egte navorsingswerk te verrig.

---

193. Wagenschein, M., *Das exemplarische Lehren als ein Weg zur Erneuerung an den Gymnasien*, p. 15.

* I. "Je tiefer man sich eindringlich und inständig in die Klärung eines geeigneten Einzelproblems eines Faches versenkt, desto mehr gewinnt man von selbst das Ganze des Faches.

II. Je tiefer man sich in eine Fach versenkt, desto notwendiger lösen sich die Wände des Faches von selber auf, und man erreicht die kommunizierende, die humanisierende Tiefe, in welcher wir als ganze Menschen wurzeln, und so berührt, erschüttert, verwandelt und also gebildet werden."

194. Klafki, Wolfgang, "Kategoriale Bildung", *Zeitschrift für Pädagogik*, Jrg. 5, 1959.

3.6 EKSEMPLARIESE ONDERWYS IS INSIGTELIKE ONDERWYS

Eksemplariese onderwys is gevolglik *insigtelike* onderwys, want dit stel hom ten doel om by die leerling insig in die bepaalde onderwerp onder behandeling tot stand te bring, sodat die leerling soos hierbo aangedui, sal leer om by soortgelyke dinge volgens die voorbeeld te handel. Die leerstof word insigtelik eie gemaak. Wagenschein 195 tipeer dit met die woord “Selbsttätigkeit”. ’n Passiewe aanvaarding van leerstof is vrugteloos. Leerstof moet nie onbewese aangeneem word nie, maar die leerling en leerstof moet mekaar wedersyds aangryp. Die leerstof moet van alle kante betrag en eie gemaak word.

De Hey 196 beveel juis ’n eksemplariese aanpak as waardevolle hulpmiddel in pedagogies-didaktiese vernuwing by die onderrig van aardrykskunde, geskiedenis, fisika en biologie aan. Tradisioneel gee hierdie vakke baie feite en weinig insig. Hy adviseer om die lesse so in te rig dat meer aandag aan die sin en agtergrond van die feite bestee word, in plaas van die feite self. Dit beteken ’n vermindering van die feitekennis, dog ’n verdieping van die insig in die samehang van die feite. Hy verstaan onder eksemplaries leer die bestudering van die onderwerpe uit ’n bepaalde wetenskap, wat dit vir ’n persoon moontlik sal maak om die grondbegrippe van die wetenskap sy eie te maak. Insig deur die persoon so bekom, help hom om ander analoë gevalle te begryp.

3.7 EKSEMPLARIESE ONDERWYS STEUN OP DIE OORDRA VAN VERWORWE KENNIS. DIT IS INFORMATIEF EN ORIËNTEREND

Enige onderwys wat insig bestrewe, het ’n wyer doel, naamlik die *oordra van die verworwe kennis en insig* op ’n breër terrein.

-
195. Wagenschein, M., *Das exemplarische Lehren als ein Weg zur Erneuerung an den Gymnasien*, p. 16.
196. De Hey, W., “Een Mulo-onderzoek en de toepassing van de verkregen resultaten in de practijk”, *Paedagogische Studiën* 4, April 1960.

Daarom is eksemplariese onderwys ook *informatief* en *oriënterend*. Volgens van der Stoep 197 beteken eksemplariese onderrig dat bepaalde gekose onderwerpe as aspekte van 'n leergebied grondig behandel en afgehandel word, en dat analoë onderwerpe informatief en met groter verantwoordelikheid aan die leerlinge oorgelaat word. Dit *steun* dus grootliks op die *moontlikheid van 'n oordrag van kennis en insig* na die bestudering van 'n bepaalde onderwerp of verwante of soortgeleke onderwerpe.

Hy wys daarop dat eksemplariese onderwys veral ook oriënterende onderwys is. Die doel daarvan is om die oordrag intensief in die breedte te bewerkstellig. 'n Deeglike studie van die tema is 'n voorvereiste ten einde die aanbiedingseffek te kan beoordeel en tot rangskikking te kan kom. Die aanbieding by die eksemplariese is nie net bloot op die aanbieding van kennis ingestel nie, maar op 'n verdieping en insig wat die aanbieding insluit, maar ook opvolg.

Dit bring mee dat eksemplariese onderwys dus afwisselend twee momente het: a) Onderwys wat op die eksemplaar as sodanig gerig is en tot denke oproep. b) Onderwys wat die eerste moment tot verdieping wil bring, waardeur die eintlike begrip en insig na vore kom, deurdat die kennis op 'n nuwe, hoewel verwante, niveau geïmplementeer word.

3.8 EKSEMPLARIESE ONDERWYS IS TEMATIES IN PLAAS VAN SISTEMATIES

Hoërop is al reeds op die nie-sistematiese karakter van eksemplariese onderwys gewys. Dit kan die beste as tematiese onderwys beskryf word.

---

197. Van der Stoep, F. en O.A., *Didaktiese oriëntasie*, p. 245.

Derbolav 198 beskryf 'n tema* onder andere as die geheel van sin en uitnodiging of opeising, 'n opgawe wat hom tot behandeling stel, 'n betekenisveld waarin 'n mens nie sonder persoonlike gewin aandag aan gee nie, wat 'n mens bearbei, knie, gestalte gee en wat hom ook op een of ander manier laat bemeester. Dit is 'n swaartepunt van geestelike aktiwiteit, die oopsluit van 'n inhoud, wat nie veel oor homself uitwei nie, maar in homself genoegsaam is.

Dit stem ooreen met Wagenschein se werkmetode. Hy werk volgens tipiese temas.

Wagenschein 199 self haal Ernst Mach aan wat in 1880 alreeds sê dat hy hom niks skrikwekkenders kan voorstel nie as die arme mense wat soveel geleer het. Wat hulle besit, is 'n spinneweb van gedagtes: te swak om hulle daarop te stut, maar gekompliseerd genoeg om hulle te verwar. Ernst Mach stel die vraag hoe 'n beter wiskundig-natuurwetenskaplike opvoeding met vermindering van leerstof vereenselwig kan word? Sy antwoord is dat hy glo dat dit kan geskied deur die laatvaarding van *sistematiese* onderrig. Hy is tevrede as die jongmens slegs enkele wiskundige of natuurkundige ontdekkings kan meelewe en in hulle verdere konsekwensies volg.

-
198. Derbolav, Josef, *Das 'Exemplarische' im Bildungsraum des Gymnasiums*, p. 55.
- * "Ein Thema ist ein Ganzes von Sinn und Aufforderung, eine Aufgabe, die sich zur Behandlung stellt, ein Bedeutungsfeld, in dem man nicht ohne persönlichen Gewinn – sein Interesse investiert, das man bearbeitet, knetet, gestaltet, und das sich auch irgendwie bewältigen lässt. Thema ist ein Schwerpunkt geistiger Aktivität, das Aufschliessen eines Gehaltes, der nicht über sich selber hinausweist und für sich selber genug ist. Thematisch Stoffe behandeln heisst, sie noch in der Nähe des Interesses, des persönlichen Angehens, des unmittelbaren menschlichen Bezugs halten und doch auch darin den Anspruch der "Sache" nicht unterbieten.
199. Wagenschein, Martin: *Das exemplarische Lehren als ein Weg zur Erneuerung des Unterrichts an den Gymnasien*, p. 8.

Gerner 200 sê in verband met die tema dat onderrig die beste aan die hand van voorbeelde, aan modelgevalle, volbring word. Nie die geheel van 'n vak hoef bestudeer te word om te ontdek wat binne die vak geskied nie.

In alle vakke is daar leerstof en metodes wat duidelik maak wat die wese van die vak is en hoe dit die wêreld aanspreek.

Wanneer 'n tema goed gekies is, bly dit wat daarmee geleer is nie 'n deel wat met ander dele verenig moet word nie, maar dit word plaasvervangend en daarmee uitstralend op die geheel. Wahenschein 201 glo dat niks verloor word nie, maar eerder gewen word, wanneer die onderrig tot 'n kleiner snit van die wiskunde beperk word.

Ook Flitner 202 wys ten opsigte van geskiedenis op die tematiese in die metode. Hy noem dit stofverdigtig of stofopeenhoping (“Stoffverdichtung oder Stoffballung”). Die kronologiese is vir hom van mindere belang.

Op die vraag waarvoor die eksemplariese eksemplaries moet wees, dit wil sê op die vraag na die vormingsbetekenis van die eksemplariese werkwyse, antwoord Derbolav 203 dat dit eerstens en primêr daarop aankom om die geheel van 'n vak- of wetensgebied representatief in een of meer grondtemas op te neem en didakties in verband te bring. Meer nog: dit wil vir die persoon vir wie die eksemplariese grondvorm toegepas word, insig in die wese van wetenskaplike kennis en die se antropologiese betekenis open.

---

200. Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. 45–46.

201. Wagenschein, Martin, *Das exemplarische Lehren als ein Weg zur Erneuerung an den Gymnasien*, p. 15.

202. Flitner, Wilhelm, *Der Kampf gegen die Stofffülle, Exemplarisches Lernen, Verdichtung und Auswahl*, in Gerner, Berthold, *op. cit.*, p. 22–27.

Sien ook: Ringrose, J.H., “Activerend Geschiedenisonderwijs”, *Paedagogische Studiën* 2, Febr. 1960.

203. Derbolav, Josef, *Das Exemplarische im Bildungsraum des Gymnasiums*, p. 62.

3.9 EKSEMLARIESE ONDERWYS IS BASIESE ONDERWYS

Eksemplariese onderwys is grondslagvormend, dit wil sê dit is basies: basies vir die onderrigsvak en basies vir 'n moontlike selfstandige bearbeiding. Dit is sy eintlike vormende en opvoedende (“propadeutische”) betekenis. Volgens Spranger 204 kan die onderwyser* die triomf van sy onderwyskuns daarin sien dat die grondslag in sy vakgebied so goed gelê is, dat die leerling die latere treë selfstandig uit eie krag kan neem.

Hierdie stelling van Spranger lei regstreeks tot die oortuigende gedagte van die vrugbaarheid van die “elementaren”. Dit is daarom vir elke wetenskap 'n wesenlike opgawe om sy stof in die suiwerste sin van die woord te elementariseer. Geskied dit nie, is dit duidelik waar die onophoudelike stofvolheid die menslike gees verdruk in plaas van tot vrugbare insigte te bevry.

Derbolav 205 wys vervolgens daarop dat wanneer dié in hierdie samehang voorgelegde voorbeelde van Spranger nader beproef word, dit duidelik word dat 'n só verstaande “elementares” nie net telkens grondliggend (basies) vir die geheel is nie, maar tegelyk ook oopsluitend (verklarend) vir ander en verdere (“Anderes und Weiteres”) leerstof is.

3.10 EKSEMLARIESE ONDERWYS IS HEURISTIES VAN AARD

In aansluiting by die voorgaande wesenskenmerk dien opgemerk te word dat Wagenschein se werkmethode geheel en al ondogmaties is. 206

---

204. Spranger, Eduard, aangehaal deur Derbolav, Josef, *op. cit.*, p. 64:

* “Der besonnene Meister wird den Triumph seiner Lehrkunst darin erblicken, den theoretischen Grund in seinen Fachgebiete so sicher zu legen, dass die verstehende Schüler die späteren Schritte selbständig, aus eigener Kraft, tun kann”.

205. Derbolav, Josef, *op. cit.*, p. 62.

206. Derbolav, Josef, *Das exemplarische Lernen als didaktisches Prinzip*, p. 31.

Hy werk aan die hand van sogenaamde “vrye gevalle” (“freien Falle”) wat deeglik eksperimenteel deurdink en deurvors word. Sodoende word besondere wetenskaplike feite tuisgebring. Dit is die seldsame, die wonderbare wat in die eerste plek die opmerkzaamheid aangryp en die vraag oproep. Hy hou hom eng by die fenomeen en spring nie dadelik na die abstrakte, die onwerklike en wetlike nie. Dit word eerder eers as resultaat bygebring. Hier word geen voltooiide gedagtegang volgens ’n vaste sisteem daargestel nie, ook geen voorveronderstellings word daargestel om met behulp daarvan iets te verduidelik nie. Daar word nie by grondgegewens begin nie. Daar word slegs “iewers” begin en met steeds dieper indringende en met steeds inniger met die tema-vertroumakende vrae en navorsing tot ’n verheldering in ’n algemene en die grondliggende gevoer. Op hierdie wyse word van ontdekking tot ontdekking gegaan. Daar word heuristies te werk gegaan.

Derbolav 207 waarsku egter daarteen dat die “iewers” begin, nie so letterlik opgeneem moet word nie. Wagenschein soek eintlik na bepaalde probleemstellinge, temakomplekse of vroeëre ontdekkings wat gevolg en aan die hand waarvan gearbei kan word. Langs hierdie weg het die tematiese keuse en heuristiese daarstelling van die stof ’n genetiese fundering.

Bogenoemde is slegs enkele van die wesenskenmerke van die eksemplariese grondvorm. Vele ander van net soveel belang en wat selfs van groter belang mag wees, kan moontlik nog opgenoem word. Hiermee word egter volstaan.

Die vraag kan vervolgens gestel word: Hoe word die wesenlike van die eksemplariese in die verstellde werklikheid geïmplementeer?

In hoofstuk 4 word gevolglik aandag gegee aan enkele “eksemplariese” werkwyses en verwante begrippe.